

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧИШИНІЙ Аллі Анатоліївні

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури
Державного податкового університету
СУКАЛЕНКО Тетяни Миколаївни
про дисертаційну роботу «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у
сучасній українській художній прозі XXI сторіччя»
ЖУРЕНКО Яни Василівни,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 035 Філологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Актуальність дослідження мовної репрезентації гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі XXI сторіччя зумовлена посиленою увагою до проблеми гендерної рівності та різноманіття моральних вимог у сучасному суспільстві.

Гендерні стереотипи як стійкі уявлення про ролі та характеристики, що приписуються чоловікам і жінкам, активно відображаються в художньому дискурсі, який є важливим засобом для формування і відображення соціальних норм та культурних ідентичностей.

У сучасній українській художній прозі гендерні стереотипи набувають нових форм і відтінків, що відображають як розвиток соціальних уявлень, так і вплив глобальних тенденцій. Це визначає актуальність роботи Я. В. Журенко і важливість її для українознавчих досліджень, зокрема в галузі гендерології. Обґрунтування вибору теми дисертації зумовлене потребою цілісного аналізу мовної експлікації гендерних стереотипів на матеріалі сучасної української художньої прози ХХІ сторіччя.

Дисертація Я. В. Журенко, що її затвердила Вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №4 від 25 квітня 2019 року), скореговано Науковою радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 86 від 22 грудня 2020 року), відповідає профілю досліджень кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка й пов'язана з кафедральною темою «Прагматичні й синтагматичні аспекти дослідження української мови в синхронії та діяхронії» (державний реєстраційний номер: 0120U103177).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація має логічну структуру, містить усі нормативно передбачені компоненти, складається з анотацій двома мовами, списку публікацій здобувачки за темою дослідження, вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (215 позицій), списку ілюстративних матеріалів (32 позиції) та трьох додатків.

У роботі визначено мету і завдання, сформульовано актуальність, наукову новизну, об'єкт і предмет дослідження, теоретичне і практичне значення, методи та апробацію роботи. Оптимальним видається і коло дослідницьких завдань, яке окреслила авторка. Досить вдалим, на нашу думку, є також вибір мовного матеріалу.

Наукові висновки, викладені в дисертації, мають високу обґрунтованість завдяки системному аналізу великого обсягу мовного

матеріалу, чіткій організації дослідження та логічному поєднанню теоретичних підходів і практичних спостережень.

У дисертації досліджено філософсько-психологічні та лінгвостилістичні аспекти гендерних студій; описано метамову гендерних досліджень; розроблено типологію ситуацій оцінки з урахуванням гендерних параметрів; проаналізовано низку художніх текстів початку ХХІ сторіччя з метою відбору мовних засобів, які ілюструють гендерні стереотипи; уточнено особливості чоловічого та жіночого мовлення в художньому дискурсі; виявлено використання гендерних стереотипів для організації висловлювання / дискурсу / тексту, зверненого до адресата різної статі / гендера.

Отримані результати базуються на великій фактологічній базі, підкріплені ілюстративним матеріалом і застосуванням різноманітних методів аналізу, що забезпечує їхню переконливість та аргументованість.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації не викликає жодних сумнівів, оскільки в ній уперше в межах роботи здійснено комплексний аналіз гендерної специфіки текстотворення на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ сторіччя; виявлено та охарактеризовано гендерні особливості сприйняття й опису художнього тексту на структурно-змістовому та стилістичному рівнях; обґрунтовано методику створення матриці гендерного стереотипу, відтвореного в художньому дискурсі, а також простежено динаміку процесів трансформації гендерних стереотипів.

Практичне значення одержаних результатів. Ілюстративна база наукової праці Я. В. Журенко може бути використана для написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт.

Результати дослідження знайдуть застосування в навчальних курсах «Стилістика української мови», «Лінгвістика тексту», «Теорія дискурсу», «Гендерна лінгвістика».

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні положення й одержані в процесі дослідження результати дисертації апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, опубліковано у 16 наукових працях, із них 7 – у наукових фахових виданнях України категорії Б (в тому числі одна у співавторстві з науковим керівником (внесок автора – 0,5 обсягу статті), 9 – публікацій апробаційного характеру (в тому числі 2 – у закордонних виданнях).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації Я. В. Журенко дає підстави стверджувати, що дисертантка дотримувалася вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Наукова робота є оригінальною, самостійною, не містить плагіат. Усі твердження мають покликання на цитовані праці з відповідним бібліографічним описом.

Загальна оцінка дисертації. Дисертацію структуровано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань, сформульованих у вступі, що містить також обґрунтування актуальності, наукової новизни, об'єкта і предмета дослідження, теоретичного і практичного значення, методів та апробації роботи тощо.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні основи гендерної стереотипізації в лінгвістиці» проведено ретроспективний аналіз гендерних досліджень, їх становлення та розвиток у різних парадигмах знань; визначено основні чинники, які зумовлюють гендерні різноманіття та впливають на диференціацію мови чоловіка і жінки; розкрито природу гендерних стереотипів; виділено категорії, які детермінують диференціацію параметрів гендерно-маркованого художнього тексту.

Дослідниця переконливо доводить, що гендер у сучасному суспільстві є однією з базових категорій, яка охоплює комплекс вимірів – концептуальних, соціокультурних, психологічних та політичних. Дослідження гендеру, на думку Я. В. Журенко, дозволяє виявити механізми відображення соціальної нерівності у мові та культурі, а також сприяє формуванню нових підходів до їх подолання.

Дисертантка залучила широкий спектр теоретичних праць з гендерної лінгвістики і теорії стереотипів.

У другому розділі «Гендерні стереотипи в сучасній художній постмодерній прозі та особливості їх мовної реалізації» розглянуто авторські особливості художнього тексту та мовні категорії, які сприяють ідентифікації параметрів чоловічого і жіночого текстів; виявлено специфіку авторського сприйняття та опису гендерних стереотипів на змістовому, структурному та стилістичному рівнях.

У контексті дослідження художньої прози, як зазначає дослідниця, емоційно-експресивна лексика тісно пов'язана з формуванням та відображенням соціальних і гендерних стереотипів. Жанрово-стилістичні особливості тексту, зокрема використання сленгізмів, жаргонізмів та вульгаризмів, дали змогу дисертантці створити автентичне мовне середовище персонажів, простежити уявлення про «типові» чоловічі та жіночі ролі, очікувані поведінкові норми і соціальні функції статей.

Позитивним в аналізованому розділі вважаємо те, що авторка після викладу теоретичних положень робить узагальнення у формі таблиць, які сприяють кращому сприйняттю результатів дослідження. Зокрема «Узагальнені визначення гендерного стереотипу» (с. 75), «Характеристика стереотипів» (с. 90-91), «Класифікація гендерних стереотипів» (с. 91-92), «Структурована таблиця лексики з *«Московіади»*, що відображає сленгізми, жаргонізми та емоційно-забарвлені лексеми» (с. 103-104).

У третьому розділі «Національно-культурна специфіка гендерних стереотипів у сучасній художній картині світу» здійснено аналіз маскулінних і фемінних типів ситуацій, які містять оцінні номінації та створюють українську мовну картину світу. Зазначені висловлювання Я. В. Журенко виділяє на основі співвіднесення до певної статі мовця та розглядає як окремо, так і з подальшим зіставленням результатів. Мовну картину світу дослідниця визначає як результат об'єктивації концептуальної картини світу в мові. Я. В. Журенко зауважує, що концептуальна картина світу постає як

сукупність концептів, мовна картина світу існує у вигляді значень мовних одиниць, які формують семантичний простір мови.

Дисертантка встановила, що в макроструктурі словникових видань символи та персонажі, співвіднесені з поняттями *чоловіче* і *жіноче*, репрезентовані відносно рівномірно.

Дослідниця переконливо доводить, що найбільш деталізованою є семантична сфера «*материнство*», яка розглядається як головна соціальна функція жінки. Семантичне поле «*батьківство*» репрезентовано меншою мірою, що свідчить, на думку Я. В. Журенко, про жорстке розмежування чоловічих і жіночих ролей у традиційній культурі.

Варто зазначити, що опонована робота є завершеною працею, вирізняється власною науково виваженою концепцією, чітким змістом, переконливими прикладами.

Заслужують на увагу лаконічно й чітко сформульовані висновки до кожного з трьох розділів дисертації, а також загальні висновки роботи. Матеріали, наведені в додатках, є цінними для укладання гендерних словників.

Список використаної наукової літератури та джерельної бази оформлено відповідно до вимог, він містить праці іноземними мовами, а також наукові розвідки, які опубліковані впродовж останніх п'яти років.

Складність і багатогранність порушеної проблеми свідчать про високий рівень знань дисертантки та новаторський підхід до об'єкта дослідження. Загалом позитивно оцінюючи дослідження дисертантки, висловимо деякі міркування та побажання:

1. У дисертації детально висвітлено проблему гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі XXI сторіччя. Такий підхід можна підтримати і схвалити, однак доречно пам'ятати, що зазначені стереотипи відображають мінливість, рухливість, динамічні зміни від автора до автора. На ці стереотипи буде впливати велика сукупність чинників, серед яких і

вікові особливості письменників, тематика їх творів тощо. Усе це варто було б описати хоча б у загальних рисах.

2. Дисертантка виявила добрі знання лінгвістичної літератури, методів, які застосовують у гендерній лінгвістиці, про що переконливо свідчить великий підрозділ 1.6 «Методологія дослідження гендерних аспектів художнього тексту». На жаль, не всі описані в роботі підходи були використані у її дослідженні.

3. Деякі положення, висловлені в дисертації, могли б стати джерелом подальшого поглибленого опису функціонування гендерно маркованої лексики. Наприклад, авторка справедливо зауважує, що слова *бабій*, *безхатько* мають негативне забарвлення. Водночас констатуємо, що негативні характеристики не є сталими ознаками цих слів. У контексті вони можуть зменшувати свій негативний потенціал і навіть слугувати засобом грайливої позитивної оцінки людини. Ці перетворення пов'язані з тим, що слово, як зазначав О. О. Потебня, має не лише ближче (лексичне в своїй основі значення), а й передає віддалені значення, які відбивають знання мовця про людину і його ставлення до неї. Це віддалене значення може відрізнитися від ближчого лексичного значення, що й призводить до трансформацій семантики слова. Це підтверджують ілюстрації з дисертації. І. Карпа цілком позитивно, зі співчуттям ставиться до персонажа, названого безхатком. Подібне драйфування від чітко негативної семантики бачимо і в прикладі використання слова *бабій*: «...Це жарти друга сімейства *бабія Михайла*» (Кононенко Є., с. 164).

4. Деякі положення, на нашу думку, не здобули належного підтвердження в ілюстративному матеріалі, вони виглядають занадто категоричними: «чоловіки асоціюються зі силою, раціональністю, рішучістю, агресивністю, розумом» (с. 88). А як щодо слів *тихоня*, *тютій*, *дурень*, *слабак* та ін.

5. У дисертації трапляються певні недогляди та мовні огріхи, як-от: *не на внеособистісні Чесноті* (с. 29), являється підставою для неієрархічної

практики (с. 34), залишається питання про те, у якій мірі біологічні та соціокультурні чинники (с. 44), посиляючись на Дж. Коетс (с. 47), жіночі імена по-батькові (с. 148), не дивлячись на узаконення фемінітивів (с. 159) та ін.

Висловлені вище міркування та побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, повнота висновків, їх відповідність меті й завданням, методологічні прийоми є самодостатніми і принципових зауважень не викликають.

Дисертаційна робота Я. В. Журенко є завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, що вирізняється актуальністю теми, теоретичною новизною, практичною значущістю, належним рівнем обґрунтованості положень і висновків. Робота демонструє сформованість у дисертантки навичок наукового мислення та здатність самостійно проводити комплексний аналіз мовних явищ.

Отже, дисертація ЖУРЕНКО Яни Василівни на тему: «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі XXI сторіччя» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Яна Василівна ЖУРЕНКО, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри соціальних комунікацій,
словесності та культури

Державного податкового університету

Тетяна СУКАЛЕНКО

